

Књижевност средњег века

О средњем веку

Термином *средњи век* (*[inter]media aetas, medius aevus*) – који су увели још хуманисти у XVI веку – обухвата се временски период од десетак векова у развоју европске културе, између антике и ренесансе, односно почетка новог века.

У географском смислу термин *средњи век* односи се на простор Европе и Средоземља, односно на медитерански културни круг.

Хронолошке границе средњег века разликују се зависно од интерпретације, али традиционално се одређују чворишним тачкама у историји Римског царства – од пада Западног 476.¹ до пада Источног – Византије, 1453.² Будући да је реч о врло сложеној и слојевитој епохи, најсигурније је не одређивати јој стриктне временске границе, већ, уз велику дозу толеранције, сместити је у период између V и XV века, тј. од гашења античког света, изласка на историјску сцену варварских народа и ширења хришћанства у Европи – до великих цивилизацијских промена под утицајем хуманистичких идеја, проналаска штампе, почетка епохе великих географских открића (Колумбово откриће Америке 1492) итд.

У историји европске културе обично се разликују два велика раздобља унутар средњег века – *рани* (од краја V до краја X века) и *зрели* или *развијени средњи век*. Раздобље зрелости почиње с новим, другим миленијумом и свој врхунац достиже у XII и XIII в. Често се говори и о *позном* средњем веку, који се смешта у XIV и XV в., а реч је заправо о хуманистичким струјањима – наговештајима и првим манифестацијама нове културноисторијске формативне епохе.

За средњи век у целој Европи – како на Западу, тако и на Истоку – карактеристично је то да се, упркос привидима, он чврсто ослања на цивилизацијски круг некадашњег великог Римског царства. Кључни чинилац који је генерисао нови модел културе јесте снажан јудеохришћански утицај.

¹ Абдикација последњег цара Западног римског царства Ромула Августула.

² Турско освајање Константинопоља.

Овај утицај растао је напореда с институционализацијом хришћанске Цркве, и то како у геокултурној сфери Западног Римског царства – које су расточили варвари – тако и у Византији, где се, готово све до пропасти, не уочава оштар дисконтинуитет у односу на Источно.

Чињеница да је латински језик доста рано ушао у литургијски оптицај хришћанске цркве на Западу, знатно пре условног хронолошког почетка средњег века – док је на Истоку у литургији и даље коришћен грчки – имала је далекосежан значај. Комплементарност литургијског језика хришћанске цркве са цивилизацијским традицијама Рима с временом је у култури Запада створила непроцењиво значајан феномен – *културни универзализам*, чији су пресудни кохезиони елемент био **латински језик**.

Појам „културни универзализам средњег века“ односи се на јединствени модел културе на простору савремене Средње и Западне Европе, настао преплитањем слојева 1) античке културе, 2) култура варварских народа који су у процесу велике сеобе у различито време долазили у додир с римском (бројна германска племена, Келти, Словени и др.) и 3) јудеохришћанске културе. А да је реч о битној културогеној чињеници, нека посведочи то што су, рецимо, у оквирима тога средњовековног културног универзализма ударени темељи, поред осталог, и савременог школства.

То што латински језик, језик Цркве, није свим народима био матерњи, а и што се језик културне елите све више разликовао од вулгарног латинитета (из којег су постепено настајали посебни романски језици) наметало је потребу да се озбиљна пажња посвети образовању. Црква је зато с временом, делујући у локалним јединицама црквене организације, као и преко монашких редова, односно њихових локалних седишта – манастира, развила универзални модел школства, заснован на потпуно унифицираним наставним програмима и методама. Латинско школство у средњем веку почива на идејама римског научника и писца Марка Теренција Варона (*Disciplinarum libri novem*). Термин потиче од Марцијана Капеле (V век), а хришћанском образовању прилагодио га је Касиодор у VI веку (*De artibus ac disciplinis liberalium litterarum*) и хришћанском свету пренео појам *седам слободних вештина*.

Школство је било распоређено на два степена – *trivium* (граматика, дијалектика и реторика) и *quadrivium* (аритметика, геометрија, астрономија и музика), што је све заједно чинило „седам слободних вештина“ (*septem artes*

liberales). Током времена, нарочито од XI века, у већим градовима развијена је и разграната активност катедралних школа, па су се почеле стварати специфичне заједнице учитеља и ученика (*universitas magistrorum et scholarum*), организоване по принципима занатлијских цехова. Те су заједнице изнедриле посебне школске установе зване *studium generale* – касније *universitas*. Најстарија таква установа у Западној Европи настала је у Болоњи 1088. године...

Ова дигресија о школству имала је за циљ једино да подрије предрасуду о томе да је средњи век „мрачно доба“, доба потпуног културног мрака. О томе да јесте реч само о предрасуди, посведочиће – без обзира на недвосмислену доминацију теологије – једнако филозофија, књижевност, ликовне уметности, архитектура, музика... А све су то колико саставни делови толико и плодови управо средњовековног културног универзализма.

Простор средњовековне латинске културе – назовимо је тако једноставности ради – ширио се на „нове“ земље и народе чињеницом њиховога примања хришћанске вере.³ За већину тих народа био је то у првом реду улазак у писану историју европског континента.

Исто се збило и са Пољском.

Пољска у средњем веку

Као почетак политичке и културне историје Пољске, односно, почетак њене државности узима се година 966, када је хришћанску веру званично примио први историјски посведочени пољски кнез Мјешко I (владао од око 960. до смрти 992), потомак (чукунунук) легендарног Пјаста и припадник прве пољске владарске династије – Пјастовића.

Наравно, у историјама држава и народа мало се тога коренитог може променити у једној тачки временске осе, па ће тако, с једне стране, хришћанизација Пољске (покрштавање становништва, учвршћивање

³ На сродан начин ширио се, уосталом, и ареал византијске културе.

хришћанства и црквене организације) трајати више векова после те године, а са друге – отвориће се бројна питања везана за пољску државност пре 966.

Мјешко је покрштен већ као зрео човек и владар озбиљно организоване државе, необично вешт у спољним пословима и обавештен о распореду снага у међународној политици. Уосталом, и његова конверзија у хришћанство у првом је реду државнички потез, недвосмислено у служби спољне политике.

Пођимо редом.

Мјешко је првобитно био владар племенске државе Пољанâ (вид. графички прилог 1), племена које је настањивало слив реке Варте. Он или његови преци проширили су власт Пољанâ и на територију Мазовшана, који су живели у рејону средње Висле и доњег тока Буга. Касније, од 70-их до 90-их година X века, знатно је проширио државну територију, прикључивши јој западна приморска племена (Поможани), велики део шлеских племена (Шленжани), као и територије Вишљана и Ленђана (вид. графички прилог 2).

графички прилог 1: пољска племена пре настанка пољске државе
(реконструкција стања из VIII–IX века)

У издашном извору – *Баварском географу* (око 845) – постоји један број података о државно-племенским организмима западнословенских народа, у првом реду пољских. Тај извор спомиње у IX веку, рецимо, државу Вишљана, за коју су везане различите претпоставке о раној христијанизацији пољских земаља. Наиме, *Житије св. Методија*, познато као *Панонска легенда*, спомиње „паганског кнеза, врло моћног, што сеђаше у Висли“. Овај се ругао хришћанима и чинио им свакојако зло, а св. Методије поручио му је да је „боље да добровољно прими веру хришћанску у својој земљи“, неголи да се то догоди „на силу и у туђој земљи“. А хагиограф, истичући пророчанске способности св. Методија, закључује: „Тако и би“.

Овај податак често се користи као аргумент да је кнежево крштење 966. само део дужег процеса покрштавања пољских земаља, а служи и као претпоставка да су бар мањим делом пољске земље ушле у орбиту ћирило-методијанске мисије у Великоморавској кнежевини, односно да су првобитно крштене по источном обреду.

Како било, ценећи ситуацију своје државе, Мјешко I добро је прорачунао када и одакле да прими хришћанство. Пошто је 937. немачки краљ Ото I формирао експанзивну Источну маркграфовију, 962. успоставио Свето римско царство (и крунисао се за римског императора), а 963. Источној маркграфовији прикључио Лужицу избивши тако на границу Мјешкове државе, пољски владалац јасно је видео опасност. Зато се одлучио на политичко зближавање с чешким кнезом Болеславом I Окрутним, који је пре тога збацио немачку врховну власт. Споразум је склопљен 964. и као његова потврда уследио је брак Мјешка I с Болеслављевом ћерком Добравом или Дубравком (пољ. *Dobrawa*, *Dąbrówka*). Тако је Мјешково крштење уз ослонац на Чешку а не на Немачку био заправо *спољнополитичка манифестација*.

Наравно, то није могло на дужи рок да отклони немачку опасност, утолико пре што је кнежева конверзија отворила и питање будуће црквене организације у Пољској држави. У међувремену основана (968) магдебуршка надбискупија – немачка католичка архидијецеза – имала је сталне аспирације да себи подреди Цркву у Пољској, која је још увек имала мисионарску организацију.

графички прилог 2: границе државе Мјешка I (стање из 992)

Да би осујетио опасност из Магдебурга, Мјешко је успостављао све снажније везе са Римом. О томе настојању говори први посведочени спољнополитички документ пољске државе – Мјешкова повеља папи Јовану XV, настала око 992. и позната под називом *Dagome iudex*.⁴ – (Ego, Mescodux...?)

Повеља није сачувана, а о њој говори регест (скраћени опис) из 1099. Овај документ пун је недоумица – почев од кнежевог имена (Даго, Дагоберт?), преко

⁴ Повеља није сачувана, а о њој говори регест (скраћени опис) из 1099. Овај документ пун је недоумица – почев од кнежевог имена (Даго, Дагоберт?), преко географских реалија, па све до назива државе (Схинезге?). Ипак, пружа могућност да се стекне приближна представа о територији пољске државе у X веку.

географских реалија, па све до назива државе (Схинезге?). Ипак, пружа могућност да се стекне приближна представа о територији пољске државе у X веку.

Item in alio thomo sub Johē. xv. pp. dagone iudex ⁊ ote senatrix. ⁊ filij conū mifici. ⁊ lamberruf. legunt beato ferro comulisse unā ciuitatē nūm. q̄. ē. schig- nelne. cū omīb; suis p̄tinentiis infra hos affines. sicuti incipit a p̄mo latere longū mare sine. Præe usq; in locum q̄ d̄r rulle. ⁊ fines rulle extendente usq; in Gracca. ⁊ usq; ad flum̄ odere recte in locū qui d̄r alemuro ⁊ ab ipsa alemura usq; in frā mulze. ⁊ a fine recte intra odere. ⁊ exinde ducente iuxta flum̄ odera. usq; in p̄dictā ciuitatē schmesche.

Регест *Dagome Iudex* из 1099.

Мјешко је, наиме, „св. Петру“, дакле, бризи римске курије, предавао целу своју државу. Разлог је, по свему судећи, један: ограничавање немачког утицаја. Резултат је био касније стварање самосталне архидијецезе (надбискупије) у граду Гњезну, којој су биле подређене бискупије у Колобжегу, Кракову и Броцлаву. Ово се, додуше, збило већ за владавине Мјешковог сина Болеслава I Храброг 1000. године.